

COMUNA IRATOȘU

Denumiri:

Iratoșu: *Nagyiratos, Belsőiratos 1418, Irathws în 1446, Almássy Iratos, Iratus (1453), Irathos (1484), Nagh Iratos (în maghiară decolorat, pestriț. Adjectivul "Nagy" face trimitere la dimensiunea localității, adică "Mare"), Forray Iratos. Probabil numele localității provine din lb. maghiară de la cuvântul "irás", care înseamnă scris, sau mai degrabă de la cuvântul "irtás"(defrișare).*

Variașu Mare: *Nagyvarjas.*

Variașu Mic: *Kisvarjas.*

Repere geografice: **Iratoșu** (în maghiară: *Nagyiratos*) este o comună tipică de câmpie în județul Arad, situată la 22 km N-V de reședința de județ, formată din satele **Iratoșu** (reședința), *Variașu Mare* și *Variașu Mic*. *Suprafața 3770 ha.*

Istoric

Iratoș

Prima atestare documentară: 1418, ca sat aparținând domeniului feudal Maróthy. **Variasu-Mare** este atestat documentar din anul 1333-1337, sub numele de Varias. **Variașu-Mic** a fost înființat în 1910.

În anul 1437 satul Iratoș făcea parte din domeniul Herczegh. În anul 1454 satul Iratoș era integrat în uriașul domeniu feudal stăpânit de Iancu de Hunedoara. În a doua jumătate a veacului al XV-lea, satul Iratoș era stăpânit de familia nobiliară Jaksics, așa cum menționează documente din 1484 și 1485. Mai este menționat în această perioadă și sub forma de Nagyiratos, Dombiratos.

În 1514 este ocupat de oastele țărănești a lui Gheorghe Dózsa.

Sub forma Nagy Iratos, satul este consemnat documentar în anii 1517, 1527, 1537, 1558, 1552, 1553, 1558, 1562 și 1565.

În anul 1567 în Iratoș trăiau 97 familii, fiind unul dintre cele mai populate localități rurale din Câmpia Aradului. În 1579 satul Iratoș număra 113 familii.

La mijlocul veacului al XVI-lea, Iratoșul este cucerit de turci și este cuprins în sangeacul Gyulei. Locuitorii zonei cultivau grâu, orz cânepă, creșteau porci și oi.

În veacul al XVII-lea, mențiuni documentare referitoare la Iratoș sunt pentru anii 1642, 1647, 1650, 1652, 1662, 1667 și 1671.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, Iratoșul a intrat sub administrație habsburgică, fiind pomenit mai apoi în 1772 și 1777. La sfârșitul secolului al XVIII-lea pusta Iratoș intră în posesia familiei Bohus, iar apoi în posesia familiei Szalbek.

Datorită scăderii accentuate a populației, austriei au recurs la mai multe colonizări ale zonei, astfel în 1811 au fost colonizate 90 de familii maghiare din comitatele Nógrád și Csongrád

Pe parcursul secolului al XVIII-lea toți locuitorii satului au fost jeleri. Relațiile de tip feudal au rămas predominante. În timpul revoluției pașoptiste localnicii au cerut desființarea rentei feudale.

Iratoșu a cunoscut o dezvoltare accentuată sub aspect economic și demografic în a doua parte a sec. al XIX-lea, mai ales datorită cultivării tutunului și a cănepei, domeniul ajungând în 1908 din posesia baronului Forray în posesia familiei Nádasdy. Abia atunci s-a hotărât construirea unui lăcaș de educație în comună, activitatea școlară desfășurându-se până atunci în uscătoria fabricii de tutun, numărul elevilor fiind foarte mic.

După primul Război Mondial Iratoșu devine comună independentă (1919) și sunt colonizate aici numeroase familii de români veniți din județul Békés (Ungaria), fiind împropriați cu pământ și teren pt. casă, prezentând în 1927 aproape 25 % din populație.

Reforma agrară din 1921 a fost executată cu multe întârzieri, creând numeroase tensiuni sociale.

Evoluția demografică:

Iratoșu: 1800- 88 familii de grădinari, 1828- 89 familii de jeleri, grădinari de tutun, 1851-688 locuitori, 1857 -1244 persoane, 1869 - 1148, 1880 - 1202 suflete, 1890 -1441 locuitori, 1900- 1412 persoane, 1910 - 1611 suflete, 1922 - 1792 locuitori, 2005-2361 locuitori, 2011-2395 suflete.

Variașu Mare: Sat aparținând comunei Iratoșu. Deși atestat documentar în 1333 sub numele de Varjas, localitatea este relativ tânără, populată prin 1828 cu locuitorii cultivatori de tutun din zonele apropiate (Turnu, Sederhat) stăpânit de Antal Marczibányi, apoi de contesa Karácsonyi. Populația satului: 371 de locuitori, din care maghiari 268, români 103. (2002).

Variașu Mic: o singură stradă, la distanța aproape egală între localitățile Iratoș și Turnu.

Conform recensământului efectuat în 2011, populația comunei Iratoșu se ridică la **2.395** de locuitori, în creștere față de recensământul anterior din 2002, când se înregistraseră 2.361 de locuitori. Nu există o etnie majoritară, locuitorii fiind români (47,81%), maghiari (44,68%) și romi (1,63%). Pentru 5,22% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, nu există o religie majoritară, locuitorii fiind romano-catolici (44,51%), ortodocși (43,76%), reformați (2,8%) și baptiști (1,5%).

Biserica

Biserica ortodoxă Iratoșu

Biserica Ortodoxă Română, respectiv capela din această parohie datează din anul 1929, când a fost construită din contribuția benevolă a credincioșilor. Este construită din cărămidă și acoperită cu țiglă. Primul preot paroh stabilit aici după terminarea capelei și care a păstorit timp de 36 de ani a fost Ioan Crișan. El a fost urmat de Ioan Popovici din anul 1965, care a servit timp de 16 ani și de Gheorghe Moț, care a fost preot paroh până în anul 1990, iar de la 1 martie 1990 și până prezent Ioan Ponta. Biserica s-a construit între anii 1968-1974 din fosta capelă căreia i s-a adăugat turnul bisericii și pridvorul, luând astfel forma de astăzi. Slujbele religioase s-au oficiat timp de 41 de ani într-o capelă amenajată pe locul bisericii de astăzi care, cu sprijinul Consiliului și Comitetului Parohial a ajuns să se transforme într-un adevărat lăcaș de cult. În interior, biserica a fost împodobită cu pictură în tehnică de frescă, executată de pictorul bisericesc Constantin Popescu din Rădăuți, Suceava, între anii 1981-1982.

Biserica ortodoxă Variașul Mare

Istoria Parohiei Variașu Mare începe în anul 1998, când, în ședința Permanenței Consiliului Eparhial al Episcopiei Aradului din data de 18 mai 1998, care, analizând cererea

credincioșilor stabiliți în Ferma Agrozootehnică din Comuna Iratoșu și a raportului Parohiei Iratoșu, nr.10/1998, s-a hotărât înființarea Parohiei Iratoș-Fermă, începând cu data de 15 mai 1998, fiind o parohie de categoria a III-a, cu 105 credincioși.

Până în anul 1998, credincioșii de aici au fost deserviți de preotul paroh al Comunei Iratoșu, Ponta Ioan, urmat de preotul Jula Petru, iar începând cu luna noiembrie 2003 și până astăzi parohia este păstorită de pr. Vasile Chindriș. Parohia Iratoș-Fermă a avut ca filie Variașu Mare și a funcționat așa până la data de 01 ianuarie 2008, când titulatura parohiei s-a schimbat în baza actului nr.192-B din 31 ianuarie 2008, emis de Episcopia Aradului. Astfel, Parohia Iratoș-Fermă, cu filia Variașu Mare, devine Parohia Variașu Mare cu filia Iratoș-Fermă, având un număr de 50 familii de români, cu 115 suflete. Biserica este construită începând cu 2002 în formă de cruce, din cărămidă, pe fundație de beton armat și acoperită cu tablă de cupru, fiind finalizată în 2015.

Biserica romano-catolică

Prima biserică romano-catolică a fost ridicată în anul 1866, demolată în 1936, pentru că nu mai corespundea cerințelor, numărului mare de enoriași. Noul lăcaș de cult a fost sfințit în mai 1937 de către episcopul timișorean dr. Pacha Ágoston (Augustin), dispunând și de o orgă. Numărul enoriașilor care frecventau biserica a ajuns la mijlocul secolului trecut la 1300. Astăzi numărul lor a scăzut la aprox. 650. Finisarea interiorului bisericii a avut loc abia în anul 1940. De-a lungul anilor slujbele religioase au fost deservite de următorii preoți: Kiss Károly (1919-1949), Takács Vince (1949-1959), Hanisch József (1959-1961), Bedő Tibor (1961-1967), Dunay Ferenc (1967-1974), Pápes Péter (1974-1990), Zăroiu Gyula: (1991-1993), Diák Péter (1993-1996), Ciobotaru Simion (1996-2000), Czeglédi Ferenc (2000-2001), György Zoltán 2001-prezent (2017).

Trebuie menționat faptul că, până în 1919 parohia din Iratoșu aparținea de cea din Dorobanți, neavând preot propriu. Din 1968 de parohie aparține și Variașul Mare. Biserica din satul aparținător, construit în veacul al XIX-lea a fost modernizată în 1932, iar în Variașul Mic a fost ridicată o biserică mică în 2003, slujbele avându-se loc până atunci într-o casă din sat, amenajat în acest scop.

Biserica Baptistă a luat ființă în 1928, **Biserica Adventistă de Ziua Șaptea** în 1992.

Monumente

Cruce de piatră la intrarea în comună, înconjurat cu gard de fier. Placa albă de marmoră de pe cruce conține 40 de nume și următorul text în lb. română și maghiară: "Ridicat în memoria fiilor bisericii Rom. cath. căzuți pe cimpul de luptă în războiul mondial 1914-1918."

"Isteni Megváltónk halálának 1900 éves évfordulója alkalmával a világháborúban elhalt hőseinknek emlékére. Emeltette a helybeli Rom. kath. Hitközség."

Școala

Primele documente ce atestă existența ei ca filială a școlii din satul vecin Iratoșu-Mic (Dorobanți), datează din 1836. Avea un număr de 65 de elevi înscriși. Satul, fiind sărac, până atunci educația desfășurându-se în locații improvizate, fără învățători calificați.

În 1879 este atestată prima școală din Iratoșu. Clădirea actuală a școlii este ridicată în 1912, având nouă săli de clasă. Actual Școala Gimnazială Iratoșu funcționează cu două secții, cu predare în limba română și maghiară, unde numărul elevilor fiind în scădere, mai ales la clasele cu limba de predare maghiară. În ciuda faptului că Școala Gimnazială din Iratoșu are în structura sa Grădinița PN din Iratoșu și Grădinița PN Variașul-Mare, unii dintre elevii cu domiciliul în satele aparținătoare, Variașul-Mare și Variașul-Mic, preferau în trecutul apropiat școala din localitatea învecinată, Turnu. Situația s-a ameliorat treptat doar după 1989.

Școala își desfășoară activitatea în două corpuri de clădire totalizând un număr de 15 săli de clasă, dispunând și de o sală de gimnastică. În vara anului 2015, s-au executat lucrări de modernizare la clădirea Școlii primare Iratoșu, în vederea unei mai bune izolări termice. În

ciclul gimnazial se lucrează cu clase simultane la secția maghiară. Majoritatea cadrelor didactice sunt navetiște. Școala este racordată la rețeaua de apă potabilă, are încălzire centrală proprie cu lemne.

Din 1907 până în 1990 au îndeplinit funcția de director al școlii gimnaziale următorii: Ambrus János (1907-1935), Szőke Imréné (1915-1917), Heim József (1917-1920), Dekker Ioan (1926-1929), Ambrus János (1929-1931), Nicolae Stoiculeți (1933-1933), Maria Stoichițescu (1933-1935), Dekker Ioan (1935-1938), Maria Stoichițescu (1943-1944), Verișan Gheorghe (1944-1948), Bercei Francisc (1948-1950), Varga Carol (1950-1951), Dumbrăveanu Teodor (1951-1953), Konczek József (1953-1959), Bartis Rudolf (1959-1970), Zaharie Elena (1970-1974), Péter Andrei Pavel (1974-1976), Király András (1976-1984), Zaharia Elena (1984-1988). Doba Magdalena (1988-1989), Király András (1989-1990). După 1990 au ocupat postul de director în ordine cronologică următorii profesori: Zaharie Elena, Țigan Viorel Cosma; Dreve Horia, Tolci Voichița Adriana, Țigan Viorel Cosma, Dobra Sonia, Stupariu Cohan Sonia, Engelhart Maria, Pașcalău Maria, Clepe Elisabeta Maria.

În anul școlar 2014-2015, la Școala Gimnazială Iratoșu există 6 clase de învățământ primar și 5 clase de învățământ gimnazial, 2 grupe de grădiniță la Iratoșu și o grupă la Variașul Mare.

Din 2012 până în prezent (2017), Primarul ales al comunei este domnul Papp Attila József.

Economia

În anii regimului totalitar cea mai mare parte a populației a lucrat în cele două cooperative agricole (Iratoșu și Variașul Mare). CAP-ul avea și o fermă de creștere a vulpilor argintii și o mare seră de flori. Totuși, un procentaj însemnat din populația activă a preferat să lucreze în cadrul întreprinderilor industriale din municipiu. Fabrica de cânepă din zonă, deasemenea, a fost preferată ca loc de muncă pentru mulți locuitorii din cele trei localități rurale. Izolarea relativ lungă (lipsa căii ferate și a transportului auto) față de localitățile învecinate și de municipiu s-a menținut până în a doua parte a anilor 1960, îngreunând legătura cu reședința județului.

După 1990 terenurile agricole au reintrat în proprietate privată, fiind lucrate de o serie de asociații și proprietari privați. În raza localității a mai funcționat o perioadă de vreme complexe de îngrășare a porcilor. După 1989 comuna a cunoscut o dezvoltare impetuoasă, mai ales în ultima decadă prin introducerea apei potabile, lucrări de canalizare, asfaltări, reparații la trotuare, modernizări la clădirile școlii și a căminelor culturale din Iratoșu și Variașul Mare. În momentul actual ponderea producției vegetale este determinată de culturile de porumb, grâu și legume. O pondere importantă are creșterea animalelor. În comună există două complexe zootehnice și o secție de instalații sanitare din fibră de sticlă.

Sănătate

Asistența medicală este asigurată din 1962 de un dispensar și un personal medical propriu. Toate instituțiile publice din raza comunei beneficiază de apă curentă.

Cultură

Comuna dispune un cămin cultural dat în folosință în 1961 și modernizat în 1967. Corul de femei, formația de dansuri populare și orchestra proprie, formația de dansuri populare asigură o prezență activă permanentă la evenimentele culturale organizate pe plan local și județean.

Personalități

Deși nu este fiul satului, profesorul de istorie **András Király** a îndeplinit și funcția de director la Școala cu clasele I-VIII din localitate. După 1989 pe linie politică a obținut mandatul de deputat în Parlamentul României (2004-2008), iar mai apoi, fiind numit Secretar de Stat în Ministerul Educației Naționale, îndeplinind această funcție până în 2016.

Gheorghe Lăcătuș, exemplu de om gospodar, înzestrat cu darul bune înțelegeri cu consătenii, bun organizator a îndeplinit trei mandate de primar al comunei în perioada 2000-2012.

Kiss István, deasemenea se bucură de aprecierea consătenilor, fiind de două ori ales în funcția de primar și odată viceprimar, mai târziu, îndeplinind cu succes și funcția de președinte a cooperativei de producție din localitate.

Învățătorii: Andó Elisabeta, Antal János și Lenke, Dani Rozalia și-au sacrificat întreaga cariera personală educării copiilor din zonă.

Obiceiuri de familie, obiceiuri calendaristice

În afară de sărbătorile tradiționale putem aminti: Zilele Satului sărbătorită în a treia săptămână a lunii august, cu participarea masivă a locanilor și a formațiilor de dansuri populare (Garofița și Rozmaring), corul de femei "Forray" din localitate, urmat de bal. Pe cale de-a deveni o tradiție sărbătorirea într-un cadru festiv aniversării a de 50 de ani de căsătorie a unor localnici.

În august are loc Festivalul vânătorilor și a pescarilor din zonă.

În iulie, în cadrul Zilelor maghiare, au loc diferite manifestări culturale.

Un obicei local este și balul strugurilor. (După culesul viței de vie). Deasemenea în februarie se organizează carnavalul (Fărșang).

În Variașul Mare a avut un puternic ecou inițiativa de a aduna fiii satului de pretutindeni într-un cadru festiv. A fost organizată această întâlnire prima oară în 2014, cu o participare internațională impresionantă. Cu această ocazie a apărut și o carte despre localitate scrisă de doi dintre locuitorii de odinioară.

Timpul liber, agrement, sport

Echipa de fotbal, cu o veche tradiție, activează în campionatul județean. Balta piscicolă în preajma comunei este un loc preferat de pescarii amatori din întregul județ și spațiu generos pentru organizarea unor concursuri de pescuit sportiv. Comuna are legături de colaborare cu localitățile înfrățite, dincolo de frontieră, mai ales cu comuna Dombegyház, dar tot mai mult și cu Kevermes și Kelebia (Ungaria). Din primăvara acestui an (2017), la fiecare sfârșit de săptămână este deschisă frontiera vamală între cele două comune. Este așteptată deschiderea permanentă a acestui punct de frontieră pentru o integrare mai bună a instituțiilor din comunele amintite.

Așezări dispărute în hotarul comunei:

Vizes, Vyzes, Vizesmonostor (1455), Vyzesmonostor, castellum (1455), dom. Brandenburg 1514, 13 familii iobagi, Vizes (1620), dom. Bánffy (1622), dom. Szentandrassy (1696). Sălașe în hotarul comunei: Bélmajor (1910), Hatháza, Irma Major împreună cu Hatháza, Nagypusztá.

Bibliografie specială:

A Körösköz-Tisza-Maros-köz települései a középkorban. Szeged, 1996. (Localitățile din valea Crișurilor, Mureșului și Tisei în evul mediu. Szeged, 1996.)

Kovách Géza: *Kisiratos-történelmi áttekintés*. Editura Pro-Ki-Dor și Alma Mater, Arad, 2004. (Kisiratos-Dorobanti- privire istorică. Arad, 2004).

Kovách Géza: *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1976. (Pe urmele lui Dózsa și Horea. Ed. Kriterion București, 1976.)

Nagy István, Szabó István: *Nagyvarjasi harangszó* (Clopot din Variașu-Mare), Arad, 2014.

De-a lungul frontierei. La aniversarea a 10 ani de colaborare între localitățile de frontieră ale județelor Arad și Bekes. Județul Arad, 2005.

Ujj János: *Első világháborús emlékművek Aradon és Arad megyében*, Aradi Szabadság-szobor Egyesület, 2014. (Monumente ale primului război mondial în Arad și județul Arad, Asociația „Statuia Libertății”, Arad, 2014).

Clepe (Szilágyi) Elisabeta Maria, *File din monografia Școlii gimnaziale Iratoșu. (Lucrare metodică-științifică pentru obținerea gradului didactic I*, Arad, 2015.

Clepe Elisabeta Maria, *Pagini de istorie locală, comuna Iratoșu, jud. Arad* (manuscris, 2015)

COMUNA LIVADA

Denumiri:

Livada: *Fakert, Baumgarten*

Sânleani: *Szentleanyfalva*

Atestare documentară

Livada: 1842, colonizarea satului cu populație germană și maghiară

Sânleani: 1853, colonizarea satului cu populație maghiară

Așezare geografică: Comuna Livada este așezată în Câmpia Aradului, la 7 kilometri nord de municipiul Arad și la 1 kilometru de șoseaua națională 79, Arad – Oradea. Înălțimea câmpiei - 110 m. Suprafața: 2007 hectare, intravilan 676 hectare. Gospodării 980.

Coordonate geografice: 46 grade, 13 minute, 33 secunde latitudine nordică; 21 grade, 23 minute, 10 secunde longitudine estică.

Istoric

La Livada s-au descoperit monede aparținând autohtonilor daci aparținând secolelor I-III, din perioada Gordian III. În punctul numit „Pe Câmp”, în stânga șoselei Arad-Oradea, a fost descoperit un târnăcop de aramă, cu brațele în cruce, eneolitic. Piesa are 25,5 cm în lungime

Colonizarea satelor. Colonizarea satelor Livada și Sânleani a fost făcută de statul austriac (colonizări camerale) pe pământurile care îi aparțineau. Colonia din Livada a fost întemeiată în 1843, pe o durată de 20 de ani, cu coloniști germani și maghiari aduși de la Szent-Tamaș. Coloniștii erau obligați să cultive două jugăre de tutun anual iar producția să o predea „Oficiului de răscumpărare a tutunului” contra unor sume ce se stabileau anual. Colonia din Sânleani fost întemeiată în 1852 cu populație maghiară adusă de la Cenad, în imediata apropiere a coloniei Livada. Și coloniștii din Sânleani aveau obligația de a cultiva tutun. În 1900 erau la Livada 259 români iar la Sânleani 42.

Evoluția demografică.

Livada: 1857 – 781 locuitori; 1869 – 902 locuitori; 1880 – 1785 locuitori; 1890 – 2031 locuitori; 1900 – 2235 locuitori; 1910 – 2186 locuitori; 1922 – 1796 locuitori.

Sânleani: 1857 – 664 locuitori; 1869 – 1032 locuitori – 1880 – 1280 locuitori; 1890 – 1279 locuitori; 1900 – 1325 locuitori; 1910 – 1325 locuitori; 1922 – 1327 locuitori

Populația pe comună: 1930 – 2372 locuitori (123 români, 880 maghiari, 1363 germani); 1956 – 2042 locuitori (425 români, 434 maghiari, 1180 germani); 1966 – 2237 (550 români, 454 maghiari, 1231 germani); 1977 – 3084 locuitori (1482 români, 463 maghiari, 1136 germani); 1992 – 2756 locuitori (2278 români, 382 maghiari, 86 germani); 2002 – 2892 locuitori; 2011 – 2960 locuitori (84,975 români; 8,14% maghiar).

Cele două sate nu au avut stăpâni feudali oamenii lucrând pe pământurile domeniului statului, pe care au fost mai apoi după reforma agrară din 1921, împrăștiate

Economie și societate